

Fænomenologi

Den fænomenologiske undersøgelse er rettet mod menneskers egne oplevelser og erfaringer med verden. Som undersøger må man være til stede både kropsligt og sanseligt, og samtidig forsøge at tilsidesætte og gøre sig bevidst om egne forforståelser af et fænomen.

Læs med her om fænomenologien som videnskabsteoretisk metode og betydning for praksis.

Af Helle Hovgaard Jørgensen, peer reviewet af Thomas Illum Hansen, udgivet 2020

Nøglebegreber

Livsverden

Førstepersonsperspektivet

Intentionalitet

Epokhé

Perspektiv på verden

Fænomenologien er en af de dominerende retninger indenfor filosofien i det 20. århundrede og en reaktion mod positivismen. Hvor naturvidenskaben kan måle et jordskælv, er den subjektive oplevelse af jordskælvet en sag for fænomenologer.

Den tyske filosof Edmund Husserl regnes som grundlægger af den filosofiske skole, der kaldes fænomenologi, og som sidenhen er blevet brugt som en empirisk forskningsmetode inden for fx sociologi og antropologi (Brinkmann & Tanggaard, 2010).

Fænomenet er genstanden, som den umiddelbart viser sig, eller som den tilsyneladende konstitueres i bevidstheden (Husserl, 1997, s. 39). Genstanden kan være mere eller mindre direkte givet (Zahavi, 2007). I fænomenologien indebærer det, at fænomenet med nødvendighed må vise sig for subjektet, da det ellers ikke kan opfattes, eller som fænomenologer ville sige: perciperes. Der må med andre ord være et subjekt, der kan erfare fænomenet.

Det er Husserls fortjeneste at rette fokus mod den konkrete menneskelige erfaring med tingenes tilsynekomst, fremfor at tro, vi har adgang til, hvordan tingene 'i virkeligheden' er. Det er med subjektets mellemkomst, at tingene tager sig ud på en bestemt måde.

Det indebærer, at fortolkning ligesom subjektivitet spiller væsentlige roller i fænomenologien.

Fænomenologien vil nå bag den sproglige verden

Fænomenologien ønsker at nå bag den sproglige verden og er læren om det, der sker i vores menneskelige bevidsthed, før vi sætter ord på. Ifølge antropolog Martin Lindhardt beskæftiger den fænomenologiske antropologi og sociologi "... sig først og fremmest med den menneskelige erfaring, det vil sige med de måder, hvorpå mennesker kan erfare deres omverden og sig selv" (Lindhardt, 2014, s. 3).

”

[Den fænomenologiske antropologi og sociologi beskæftiger] sig først og fremmest med den menneskelige erfaring, det vil sige med de måder, hvorpå mennesker kan erfare deres omverden og sig selv.

(Lindhardt, 2014, s. 3)

Fænomenologiens menneskesyn

Fænomenologien er altså optaget af den menneskelige erfaring og anser ikke subjekt og objekt for at være adskilte størrelser, der kan forstås uafhængigt af hinanden. Subjektets erfaringer og oplevelser med den verden, subjektet lever i, kaldes *livsverden*.

Det er Husserl, der introducerer begrebet livsverden, og livsverdenen skal forstås som den konkrete verden, vi til daglig lever i (Schiermer, 2013, s. 61), og som vi har kropslige, sanselige og praktiske erfaringer og oplevelser med. Livsverdenen er en fælles verden med social, kulturel og historisk kontekst. Viden kan derfor ikke gøres uafhængig af subjektet i en fænomenologisk sammenhæng, fordi mennesket ikke (og heller ikke videnskabsmennesket) kan overskride sine kropslige, sanselig og praktiske erfaringer med verden (Zahavi, 2018, s. 64).

Det er subjektet og den subjektive erfaring med verden, der spiller en afgørende rolle i et fænomenologisk perspektiv og ofte dét, der vil være genstand for analyse (Justesen & Mik-Meyer, 2010, s. 23).

Fælles livsverden i undersøgelser

Den fælles livsverden spiller også en rolle, når vi planlægger, udvælger, opstiller og udfører eksperimenter, og når vi aflæser fx måleinstrumenter, fortolker, sammenligner og diskuterer med andre studerende. Vores grundlæggende erfaringer med både livsverden og videnskab vil spille ind (Zahavi, 2018, s. 64). Det betyder ikke, at man ikke kan sandsynliggøre sin viden ved hjælp af fænomenologiske studier.

Som undersøger kan man selvfølgelig ikke kigge ind i andre menneskers hoveder endsige forstå dem til fulde. Men man kan metodisk nærme sig en forståelse af genstanden for sin analyse. Husserl bruger begrebet *epokhé* til at forklare, at enhver undersøgelse af verden er forbundet med en form for reduktion (af virkeligheden), og det må man som undersøger tage højde for ligesom undersøgeren må anlægge et *førstepersonsperspektiv* og undersøge *intentionaliteten*.

Reduktion betyder i Husserlsk forstand at føre noget tilbage (reducere); det vil sige undersøge de konstitutive betingelser for, at noget fremtræder. *Epokhé* er en forudsætning for at gøre dette, det første skridt, hvor vi sætter parentes om vores viden om den naturlige verden.

Metodologiske overvejelser

Det fænomenologiske videnskabsteoretiske perspektiv retter sig mod objektet, som det konstitueres i den menneskelige bevidsthed. At interessere sig for, hvad det er, der sker i den menneskelige bevidsthed, før der sættes ord på, har selvsagt metodiske konsekvenser. Hvordan kan det undersøges og stadig kaldes videnskab?

Fænomenologiske metoder må nødvendigvis være med til at skærpe blikket for det nærmeste. En bærende idé i fænomenologien er *intentionaliteten*. Altså det forhold, at den menneskelige

bevidsthed altid er rettet mod noget. Denne rettedhed er et udtryk for, at mennesket og verden er flettet sammen (Zahavi, 2018, s. 29).

Et førstepersonsperspektiv

Det indebærer *et* førstepersonsperspektiv (Zahavi, 2007), og fokus vil oftest være på deltagelse og gøren. Det er for så vidt et fænomenologisk vilkår, at den etnografiske tætte beskrivelse ikke kan nå til bunds i det, den beskriver, når selv nok så detaljerede observationer (eller filmet materiale) skal omsættes til tekst.

Det er nær ved umuligt at give en så præcis beskrivelse af, hvad der *faktisk* skete, selv om man som undersøger selv var tilstede og observerede det. Hvordan kan man fx præcist gengive mimik, gestik, lyde, dufte, smag eller visuelle indtryk på en måde, så samtlige læsere af den etnografiske beskrivelse vil have en udtømmende forestilling om, hvad der virkelig fandt sted? Det kan man ikke. Forholdet mellem livsverden og videnskab er dynamisk. Verden er, som den fremtræder for os, hvad enten det er vores perception af den i vores daglige brug eller i vores videnskabelige analyser (Zahavi, 2018, s. 64). Men det betyder ikke at 'anything goes'.

Præcise beskrivelser og detaljer

Som forsker må man gøre sig umage med at være præcis i sine beskrivelser af det, der i fænomenologisk forstand kan regnes for 'sikkert'. Det knytter an til Husserls begreb om *epoché*, der drejer sig om den form for reduktion, der ikke betyder formindskelse, men knytter an til ordets etymologiske betydning, der er tilbageføring:

”

En tilbageføring til det, der er sikkert, til det, hvorpå der fremover kan bygges; til det, hvorfra begreber kan udledes, som kan fastholde den grundlæggende mening i de oplevede fænomener og erkendelsen af dem.

(Husserl, 1997, s. 50)

Epokhé drejer sig om, at man må tilsidesætte og gøre sig bevidst om sine forforståelser af et fænomen og lade det, der er 'sikkert' træde frem. Det kræver, at grundlaget for den fænomenologiske undersøgelse og analyse beror på et systematisk metodologisk design.

Den grundlæggende mening i de oplevede fænomener (jf. citatet ovenfor), kræver grundlæggende teoretisk viden. Genstanden for undersøgelsen, fx Børns leg med digitale medier, bliver "forestillet, erfaret, bedømt, værdsat, vurderet, forstået, erindret osv." (Zahavi, 2007, s. 17) af både børn og voksne på forskellige måder.

Genstandsfeltet er dermed ikke uafhængigt af de givne sociale processer og den specifikke kontekst. Både den enkeltes hverdagsliv i børnehaven og den meningshorisont, der hører til, må undersøges. I en fænomenologisk tilgang er det væsentligt at inddrage de subjekter, som genstanden fremtræder for.

Fænomenet 'børns leg med digitale medier' er indlejret i både børns og pædagogers livsverden. Børn og pædagoger vil have vidt forskellige erfaringer med fænomenet (og det kan derfor være værd at undersøge begge perspektiver). Fænomenet er ligeledes både kulturelt og historisk genstand for stærke meninger og værdibaserede forestillinger.

Det rigtige feltdesign er vigtigt

I en fænomenologisk analyse objektiverer man ikke fænomenet – som man gør i naturvidenskaben – men man sikrer sig, at man får så præcis en beskrivelse som muligt ved at dvæle detaljeorienteret ved det. Feltdesignet må derfor tilrettelægges, så børnenes oplevelser af og med digitale medier kan komme til at danne grundlag for at udlede begreber, "som kan fastholde den grundlæggende mening i de oplevede fænomener og erkendelsen af dem" (Husserl, 1997, s. 50), og dermed skal grundlaget skabes af det, der fremtræder 'sikkert'.

Betydning for praksis

Når man taler om en fænomenologisk metode, er det især analysen af første-persons-perspektivet, der er helt afgørende. Det fører til intentionalitet og til forestillings-, perceptions-, doms- og værdiakter, som den fremtrædende genstand må forstås i forhold til (Zahavi, 2007).

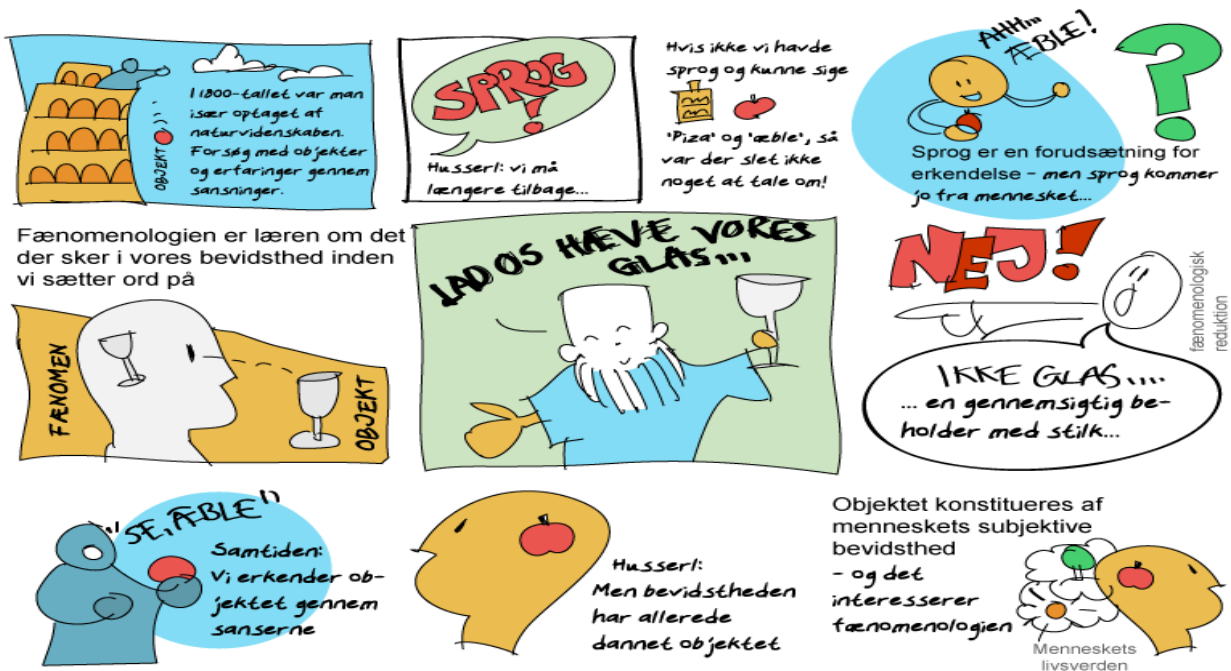
Det er langt mindre indviklet, end det lyder. Hvis fx den fremtrædende genstand for en fænomenologisk undersøgelse er en *borgers livskvalitet* eller *børns leg med digitale medier*, betyder det, at genstanden må forstås i forhold til de forestillinger, opfattelser, normer og værdier, der gør sig gældende i fx borgerens eller børnenes liv eller leg.

Så når vi i praksis undersøger den pædagogiske verden, interesserer vi os fx for borgerens eller barnets forestillinger om sit eget liv, hans opfattelse af sin situation, hans dømmekraft, normer og værdier. Vi arbejder med andre ord pædagogisk ud fra første-persons-perspektiv.

Derfor vil vores undersøgelse være rettet mod menneskers egne oplevelser og erfaringer med verden. Vi vil være interesserede i og sensitive overfor, hvad 'jeg' siger (=førstepersonsperspektivet), og det vil danne udgangspunkt for vores praksis. Vi vil være til stede kropsligt og sanseligt, og samtidig forsøge at tilsidesætte og gøre os bevidste om vores forforståelser af et fænomen.

Forskeren (og det gælder for så vidt også pædagogen) må altså holde sig åben for at muliggøre en beskrivelse af et fænomen, sådan som det fremtræder for bevidstheden.

Figur 1: <http://4ben.dk/lo/faenomenologi/>

Litteratur:

Brinkmann, S. & Tanggaard, L. (2010). *Kvalitative metoder. En grundbog*. København: Hans Reitzels Forlag.

Husserl, E. (1997). *Fænomenologiens idé*. København: Reitzel.

Justesen, L. & Mik-Meyer, N. (2010). *Kvalitative metoder i organisations- og ledelsesstudier*. København: Hans Reitzels Forlag.

Lindhardt, M. (2014). Fænomenologien i antropologien. *Tidsskriftet Antropologi*.

Schiermer, B. (2013). *Fænomenologi. Teorier og metoder*. København: Hans Reitzels Forlag.

Zahavi, D. (2007). *Fænomenologi*. Frederiksberg: Samfundslitteratur Roskilde Universitetsforlag.

Zahavi, D. (2018). *Fænomenologi: En introduktion*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

LÆRE
MIDDEL
○ DK